

A lingua galega nas etapas de educación infantil e primaria

BIEITO SILVA VALDIVIA

Universidade de Santiago de Compostela

INTRODUCCIÓN

Os estudos sociolingüísticos realizados en Galicia desde a transición política no Estado español prestáronlle unha atención moi especial ao eido educativo, seguramente por un consenso tácito entre os que se ocupaban e preocupaban por estas cuestións de que o ensino debía ser unha panca fundamental na recuperación da lingua galega. Este interese manifestouse en múltiples investigacións centradas nos indicadores de competencia, uso e actitudes de alumnado e profesorado, así como no emprego deste idioma como instrumento vehicular do currículo, unha vez que a lingua galega se incorporou ao sistema educativo e esta presenza comezou a ser regulada en normas específicas¹.

¹ Sen propósito exhaustivo e referíndonos só aos niveis non universitarios, podemos citar entre estes traballos de investigación os seguintes: Rojo, G. (1979): *Aproximación a las actitudes lingüísticas del profesorado de EGB en Galicia* (Santiago de Compostela: ICE da USC); Monteagudo, H. (dir.) (1985): *Aspectos sociolingüísticos do bilingüismo en Galicia segundo os alumnos da 2ª etapa de EXB* (Santiago de Compostela: Dirección Xeral de Política Lingüística); Rodríguez Neira, M. e Rubal Rodríguez, X. (1987): *O galego no ensino público non universitario*, (Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega); Rubal Rodríguez, X. (dir.) (1992): *Aproximación á situación da lingua no ensino non universitario (Preescolar e EXB)*, (Santiago de Compostela: Xunta de Galicia); Consellería de Educación e Ordenación Universitaria (1998): *Estudio sobre o uso do idioma galego. Enquisa realizada ós centros de ensino de Galicia* (documento inédito); Freixeiro Mato, X. R. (coord.) (2002): *As linguas minoritarias europeas no ámbito do ensino. Análise da situación en Galiza, País Basco e Bretaña* A Coruña: Asociación Sócio-Pedagóxica Galega); Monteagudo, H. e Bouzada, X. M. (coords.) (2002): *O proceso de normalización do idioma galego, Vol. II Educación*, (Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega).

Á parte destes estudos máis monográficos, a situación escolar da lingua galega estivo presente tamén noutros moitos traballos de investigación sociolingüística non centrados exclusivamente na situación escolar (como os que deron lugar na década de 1990 ao coñecido como *Mapa Sociolingüístico de Galicia*, ou máis recentemente á publicación do Consello da Cultura Galega co título de *A sociedade galega e o idioma: 1992-2003*) ou que non tiñan un carácter especificamente lingüístico, como sucede, por exemplo, cos Informes periódicos do Consello Escolar de Galicia.

Estas investigacións tiveron case sempre un enfoque cuantitativo e apoiáronse en instrumentos de pescuda que reflectían a autopercepción dos suxeitos investigados no formato de respostas pechadas a un cuestionario. Esta perspectiva metodolóxica ten limitacións obvias, porque ofrece unha visión restrinxida –e ás veces mesmo condicionada–, e porque deixa fóra da análise as dimensións máis cualitativas da realidade investigada, pero permite dispoñer dunha perspectiva xeral e panorámica da evolución do idioma no marco escolar nos últimos vinte e cinco anos e, en certo modo, tamén dos resultados que se están a obter.

Dadas as limitacións temporais que impón este acto, renunciaremos explicitamente nas páxinas que seguen a facer consideracións diacrónicas, para centrármonos nos datos máis relevantes que achegan algúns dos estudos máis recentes sobre as etapas de educación infantil e primaria, e, sobre todo, para facer un balance do camiño andado ata este momento, para identificar as dimensións máis críticas da realidade lingüística nestes niveis educativos e para xustificar e valorar algunhas alternativas posibles desde o actual marco legal.

1. ALGÚNS INDICADORES DA SITUACIÓN

Co propósito de simplificación a que se aludiu no parágrafo anterior, presentaremos de xeito esquemático –e sen atender a estratificacións en función de variables de titularidade de centro, hábitat, nin ningunha outra– algúns datos tirados de tres investigacións relativamente recentes e realizadas cun enfoque metodolóxico e de mostraxe moi diferente, pero que por iso mesmo poden resultar complementarias: o *Estudio sobre o uso do idioma galego* (inédito), feito pola antiga Dirección Xeral de Política Lingüística no curso 1997-98, o volume referido a *Educación* da investigación coordinada por H. Monteagudo e X. Bouzada para o Consello da Cultura Galega co título de *O proceso de normalización do idioma galego 1980-2000*, e finalmente, o estudo dirixido por H. Monteagudo e A. Lorenzo titulado *A sociedade galega e o idioma. A evolución sociolingüística en Galicia (1992-2003)* e realizado tamén desde o Consello da Cultura Galega². Por acoutar aínda máis a

² O *Estudio sobre o uso da lingua galega* da DXPL ten un carácter exhaustivo, por abranguer todos os centros de ensino non universitario de Galicia e non unha simple mostra, e realizouse a través de tres cuestionarios que debían ser respondidos por distintos informantes: un pola Dirección, outro polo Equipo de Normalización Lingüística (nos dous casos referidos ao conxunto do centro) e un terceiro polos titores ou titoras (referidos a cada grupo específico). O *proceso de normalización do idioma galego, Vol. II Educación* do Consello da Cultura Galega combinou unha metodoloxía cuantitativa con outra centrada no estudo de casos. No que se refire á primeira, ofrece datos combinados de tres fontes –Equipos Directivos (ED), Equipos de Normalización Lingüística (ENL) e observación directa– a partir dunha mostra de centros de educación infantil e primaria. Na nosa exposición tomaremos como referencia os datos fornecidos polos ED e polos ENL. Finalmente, *A sociedade galega e o idioma. A evolución sociolingüística en Galicia (1992-2003)* utilizou datos do Mapa Sociolingüístico de Galicia e da enquisa ás familias de 2003 do Instituto Galego de Estatística, para valorar o proceso seguido pola lingua neses dez anos. Como se deduce das fontes que utiliza, os datos non se cinguen ao ámbito educativo e á poboación escolar, pero dedícaselle un capítulo a este sector, que é ao que nos referimos nesta exposición.

información, referirémonos exclusivamente ao indicador ‘uso lingüístico’, se ben remitiñdo a dúas dimensións diferenciadas: unha non curricular (lingua familiar, ambiental e habitual) e outra curricular.

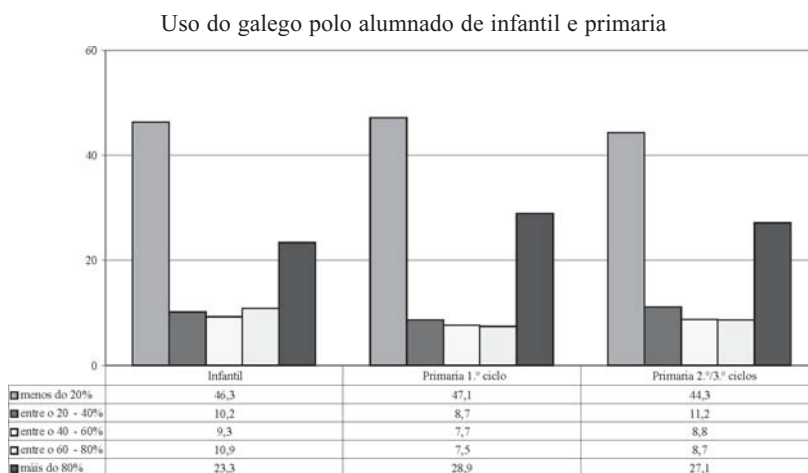
1. 1. DATOS DO *ESTUDIO SOBRE O USO DO IDIOMA DA DXPL*

a) **Lingua ambiental, familiar e habitual do alumnado**

Considerados os datos globalmente e sen estratificar por variables de hábitat, nivel nin tipoloxía de centro, as respostas dadas polos informantes deste *Estudio* indican que tanto a lingua familiar como a ambiental do alumnado no conxunto de Galicia é maioritariamente o galego, se ben en porcentaxes máis altas en primaria ca en secundaria.

No que se refire á lingua habitual dos estudantes, ofrécense algúns datos contraditorios; pero sempre nunha liña de castelanización en todos os niveis educativos: entre o alumnado de primaria as distancias entre a porcentaxe de caída do galego como lingua habitual é de 12 puntos porcentuais en relación coa lingua familiar e chega aos 20 se a comparación a facemos coa lingua do contorno. Esta perda de protagonismo do galego é difícil interpretala a partir duns datos simplemente estatísticos como son os que fornece este *Estudio*, pero indica con clareza que o proceso de escolarización leva asociado unha diminución no uso do galego por parte dos nenos e das nenas.

O detalle sobre o uso habitual do galego por parte do alumnado de infantil e de primaria, distribuído por niveis e en treitos porcentuais de emprego desta lingua, pódese observar na seguinte gráfica³:

³ Esta gráfica está collida dun informe elaborado polo ICE da USC para o Consello Escolar de Galicia co título de «Evolución e estado actual do sistema educativo en Galicia» en 2005 (inédito). A fonte para a súa elaboración foi o *Estudio sobre o uso do idioma galego da DXPL* (páxs. 34, 44 e 65) ao que nos vimos referindo neste apartado.

b) Lingua vehicular do currículo

Canto ao emprego do galego como lingua vehicular do currículo, o *Estudio* da DXPL presenta a seguinte situación nos niveis educativos aos que nos estamos a referir:

- En educación infantil hai un 40% de aulas nas que o galego ten unha presenza importante ao ser utilizada en máis de 15 horas de clase á semana; pero existe unha porcentaxe case idéntica de aulas nas que o galego ou non está presente ou ocupa menos de 5 horas. No que se refire á aprendizaxe da lectura e da escritura nesta etapa educativa, en máis da metade dos centros realízase en castelán, en algo menos dun terzo en galego e en pouco máis do 10% nas dúas linguas.
- No 1.º ciclo de educación primaria hai varias cuestións que merecen ser subliñadas: o castelán segue sendo claramente dominante no ensino-aprendizaxe da lectura e da escritura, con datos moi semellantes aos de infantil, pero coa agravante de que o uso monolingüe do galego se reduce bastante a favor do bilingüe (as porcentaxes aproxímanse moito e sitúanse nos dous casos pouco por riba do 20%). Por outra banda, o uso do galego noutras áreas do currículo ofrece datos variados, pero sorprende que nun 28% das aulas se escolla a opción ‘Non sabe / Non contesta’ para a pregunta sobre as horas dedicadas a Lingua Galega, ou que o Coñecemento do Medio estea lonxe de desenvolverse plenamente en galego como está fixado legalmente (só o 56% dos centros declara que imparte 4 ou 5 horas desta área neste idioma).
- No 2.º e 3.º ciclo de educación primaria hai case 1 de cada 5 aulas (o 18%) que non imparte ningunha hora semanal de Lingua Galega, e unha porcentaxe moi similar responde o mesmo para Coñecemento do Medio. Nas outras áreas o galego ten unha presenza desigual, pero sempre minoritaria: arredor do 30% en Educación Física, seguida da Educación Artística (28%), das Matemáticas (25%) e da Relixión (20%).

1. 2. DATOS DE O PROCESO DE NORMALIZACIÓN DA LINGUA GALEGA 1980-2000 DO CCG

a) Lingua ambiental, familiar e habitual do alumnado

- A apreciación sobre a lingua que máis se fala no contorno dos centros educativos de infantil e primaria que constitúen a mostra da investigación dá os seguintes resultados: ‘só galego’, o 17,5%; ‘máis galego’, o 30,5%; ‘máis castelán’, o 38,5%; ‘só castelán’, o 13%. Estes datos mostran que as prácticas lingüísticas dominantes son as bilingües, en porcentaxes que case dobran e triplican as monolingües en galego e castelán, respectivamente. E, sumados os usos de cada lingua –exclusivos e maioritarios–, comprobamos que os resultados son case idénticos nos dous idiomas (48% en galego e 52% en castelán).

- Canto á lingua predominante nas familias, obsérvase unha situación bastante similar: o 15% correspóndese coa opción de ‘só galego’, o 35% coa de ‘máis galego’, o 37% coa de ‘máis castelán’ e o 13% coa de ‘só castelán’. Neste caso a suma dos monolingües e dos bilingües con predominio dun dos idiomas dá porcentaxes absolutamente idénticas: 50%, tanto para o galego coma para o castelán.
- No que toca ao indicador de lingua habitual nos centros de infantil e primaria, os datos son moi diferentes, segundo que se trate do persoal non docente, do profesorado ou do alumnado: no primeiro caso dominan claramente as prácticas galegófonas (o 80% se sumamos o monolingüismo e o bilingüismo maioritario neste idioma); entre o profesorado os usos bilingües chegan ao 90%, cun lixeiro predominio do ‘máis galego’ sobre o ‘máis castelán’, e, finalmente, o alumnado presenta unha situación moito máis castelanizada (o 63%, entre as opcións ‘máis castelán’ e ‘só castelán’). A seguinte táboa permite ver o detalle da lingua habitual nestes tres colectivos.

Lingua habitual de distintos colectivos escolares

	Só galego	Máis galego	Máis castelán	Só castelán
Persoal non docente	40,7%	39,2%	15,1%	5%
Profesorado	4,5%	48%	41,4%	5,6%
Alumnado	14%	23%	43,5%	19,5%

Fonte: *O Proceso de normalización do idioma galego (1980-2000)*. Educación, páx. 387

- Finalmente, fixándonos especificamente en educación infantil, o uso lingüístico maioritario do alumnado é o de ‘máis castelán ca galego’ (o 40% e o 46%, segundo que os informantes sexan os ENL ou as direccións), seguido do de ‘só castelán’ (o 29% e o 23% de acordo coas mesmas fontes), do de ‘máis galego ca castelán’ (arredor do 20%) e, finalmente, do ‘só galego’ (un 11%). As diferenzas son moi importantes entre os centros públicos e os privados, e tamén entre os situados en zonas máis rurais ou máis urbanas, sempre na liña sinalada por todos os estudos sociolingüísticos, pero non entraremos nesta análise.

b) Lingua vehicular do currículo

- En educación infantil a información ofrecida polos Equipos Directivos (ED) e polos Equipos de Normalización Lingüística (ENL) sobre a lingua utilizada polo profesorado nas aulas ofrece algunhas discrepancias, se ben coincide en que o galego é minoritario en relación co castelán, pero cun lixeiro incremento consonte se avanza en idade, tal como mostra o seguinte cadro:

Lingua utilizada polo profesorado en educación infantil (segundo os ED e os ENL)

	3 anos		4 anos		5 anos	
	ED	ENL	ED	ENL	ED	ENL
Só galego	16,2	10,9	15,3	11,5	18,4	16,5
Máis galego	18,9	20,3	23,5	24,2	22,7	25,3
Máis castelán	45,3	44,9	45,3	40,8	43,2	38,8
Só castelán	18,9	22,5	15,3	21	14,6	17,6

Fonte: *O proceso de normalización do idioma galego (1980-2000)*. Educación, CCG, páx.: 144

Sobre o tempo que se lle dedica a traballar coa lingua galega para mellorar a competencia do alumnado nela, os datos indican que maioritariamente é de menos de 1 hora por día (en máis do 40% dos casos), seguido de arredor dun 30% que lle dedica 1 hora. Neste caso as opinións dos ED e dos ENL son bastante coincidentes.

- Para analizar a presenza curricular do galego no primeiro ciclo de primaria, os responsables deste informe distinguen dous tipos de centros: os que imparten todo en castelán, agás as materias que obrigatoriamente se deben desenvolver en galego, que son a gran maioría (o 83% da mostra segundo os ED e o 85% de acordo cos ENL), e os que utilizan o galego en todas as áreas, coa excepción da de lingua e literatura castelás (o 17% ou o 15%, respectivamente, segundo esas dúas fontes). Cando entran no detalle das materias que se imparten en galego, o máis destacable é que entre o 15% e o 20% dos centros da mostra (segundo que os informantes sexan os ED ou os ENL) non utilizan este idioma en ningunha outra que non sexa a de Lingua e Literatura Galegas.
- No 2.º e 3.º ciclo de primaria os datos, moi simplificados, son os seguintes: a área de Lingua e Literatura Galegas e a de Coñecemento do Medio impártense de xeito moi xeneralizado en galego, tal como está legalmente establecido, se ben cun módulo horario variable e que nunha porcentaxe relativamente importante dos centros está por debaixo de tres horas semanais: nun 20% no que se refire á de Lingua e Literatura Galegas e nun 16% no tocante á de Coñecemento do Medio, segundo a información dos ENL (arredor dun 10% nos dous casos se os informantes son os ED). No tocante á segunda área que se debe impartir en galego, a máis escollida é a de Matemáticas (en máis do 20% dos casos), seguida da Relixión, a Educación Física e a Plástica (en porcentaxes de pouco máis do 10%); pero detéctase que hai preto dun 20% de centros que non ten fixada esta segunda materia en idioma galego, o que os sitúa á marxe da lexislación lingüística vixente.

1.3. DATOS DE *A SOCIEDADE GALEGA E O IDIOMA. A EVOLUCIÓN SOCIOLINGÜÍSTICA EN GALICIA (1992-2003)*

A información desta investigación non se refire a niveis educativos, senón que se presenta por treitos de idade, o que dificulta unha comparación rigorosa coa dos outros estudos que acabamos de comentar. O grupo de idade ao que nos referiremos é o de ‘menos de 16 anos’, un colectivo que só de xeito aproximado se corresponde coas etapas escolares que estamos analizando, pero que nos pode servir orientativamente para completar, desde outra perspectiva metodolóxica, o cadro sobre uso lingüístico –extraescolar e escolar– que debuxan as outras dúas investigacións.

a) **Lingua habitual**

Da comparación entre os datos do Mapa Sociolingüístico de Galicia (MSG) de 1992 e do Instituto Galego de Estatística (IGE) de 2003 dedúcese que a tendencia á diminución do galego como lingua habitual continuou; é dicir, que os individuos delimitados nos mesmos tramos de idade falan menos galego en 2003 ca os seus homólogos once anos atrás.

Referíndonos en concreto aos menores de 16 anos (colectivo non considerado no MSG), os datos sobre lingua habitual que ofrece a enquisa do IGE son os seguintes: ‘só galego’, o 28%; ‘máis galego’, o 13,9%; ‘máis castelán’, o 25%; ‘só castelán’, o 33,1%. Obsérvase, xa que logo, que neste grupo de idade o castelán é xa lingua maioritaria, cunha porcentaxe de usuarios, entre monolingües e bilingües con uso preferente deste idioma, que supera o 58%.

b) **Lingua do currículo**

Os indicadores que se tomaron como referencia nesta investigación para detectar o clima lingüístico do ensino foron a ‘lingua das clases’ e a ‘lingua dos exames’, dúas variables incluídas no cuestionario do IGE para o conxunto da poboación. Cinguíndonos especificamente ao colectivo de menos de 16 anos, os datos son os que se recollen na seguinte táboa.

Lingua das clases e dos exames en menores de 16 anos

	Só galego	Máis galego	Máis castelán	Só castelán
L. das clases	11,6	39,5	39,3	9,6
L. dos exames	11,9	32,2	34,1	21,8

Destes datos deduciríase que o galego e o castelán teñen unha presenza moi similar como vehículos da docencia, aínda que o segundo destes idiomas segue sendo bastante maioritario na realización dos exames. E, se os poñemos en relación cos datos sobre lingua habitual desta mesma enquisa teríamos que formular unha conclusión discordante coa de todas as investigacións anteriores: que o uso escolar do galego xa non vai por

detrás do uso habitual que fan desta lingua os individuos deste tramo de idade; unha realidade que, non obstante, cómpre atribuír probablemente á galeguización da escola, pero con maior contundencia aínda á desgaleguización social, sinaladamente a dos máis novos.

2. ALGUNHAS CONSIDERACIÓNS VALORATIVAS

A partir destes datos e doutros estudos e opinións non reflectidas no apartado anterior, formulamos de seguido algunhas valoracións –necesariamente simples e pouco matizadas– sobre o que deu de si a política lingüística no eido da educación infantil e primaria e sobre a situación na que nos atopamos na actualidade.

- a) As dinámicas lingüísticas que se xeraron no eido escolar, promovidas tanto pola lexislación lingüística como por moitas iniciativas individuais e colectivas, fixeron que a lingua galega se fose asentando con bastante normalidade nas tarefas administrativas (sobre todo escritas) e en boa parte do traballo diario, e tamén que moitos dos prexuizos e resistencias contra o galego se fosen superando.
- b) Ese mesmo clima lingüístico que se xerou no eido escolar e social permitiu ir configurando un espazo curricular para a lingua galega, tanto como área de coñecemento como no seu papel de idioma vehicular doutras áreas. A isto contribuíu a maior concreción do Decreto de 1995 á hora de definir as áreas e materias que necesariamente se deben impartir neste idioma.
- c) A galeguización da vida académica foi, porén, máis cativa do que a propia lexislación permitía, fundamentalmente, por dúas razóns: o escaso estímulo e vixilancia da administración educativa para garantir o seu cumprimento, e un insuficiente compromiso de moitos centros educativos para planificar a utilización da lingua galega máis alá dos mínimos establecidos pola lei.
- d) Esa visión restritiva da lexislación lingüística estendeuse de xeito tácito sobre o sistema educativo, asentándose de maneira moi xeneralizada a idea de que as áreas que non están fixadas obrigatoriamente en galego deben funcionar en castelán. Ao cambio desta mentalidade non ten contribuído practicamente nada a cativa, feble e moitas veces desinteresada estrutura normalizadora da administración educativa.
- e) Aínda que parece que se produciron avances, a maioría de informes sinalan un desaxuste entre a lingua ambiental e familiar (maioritariamente o galego) e a escolar (maioritariamente o castelán), o que confirma unha denuncia sistematicamente repetida de que a escola funciona máis como instrumento castelanizador ca galeguizador. Esta apreciación non se confirma, porén, na enquisa máis recente (a do IGE de 2003), sen que sexa doado saber se este cambio se debe

- máis á galeguización da escola ou á desgaleguización dos individuos en idade escolar.
- f) A presenza da lingua galega foi e segue sendo especialmente insuficiente en educación infantil e na lectoescritura, unha etapa e unha aprendizaxe de especial transcendencia na socialización escolar dos nenos, na súa incorporación á vida académica e na configuración de imaxes sobre o papel das linguas.
  - g) Non é doado falar de resultados pedagóxicos condicionados polo uso vehicular dunha ou doutra lingua no sistema escolar galego, porque, aínda que se realizaron estudos parciais, non dispoñemos de ningunha investigación global e extensiva que permita contrastar aprendizaxes realizadas a través de distintos modelos de ensino bilingüe.
  - h) Os resultados sociolingüísticos son tamén difíciles de avaliar, porque tanto na valoración como na opción por unha ou outra lingua nun contexto bilingüe inflúen moitos máis factores ca os escolares. O que si é un dato constatado en todas as investigacións é que, malia a aparente superación de vellos prexuízos lingüísticos, o uso que fan os xoves do idioma galego é cada vez máis minoritario, e non parece que os contextos escolares favorezan o cambio desta tendencia.
  - i) Finalmente, cómpre sinalar que existen diferenzas importantes na galeguización dos centros, tanto en función da súa localización xeográfica como da súa titularidade. Polos límites que impón este relatorio decidimos prescindir dunha análise diferenciada desta situación, pero non debemos ignorar o risco de que se vaian asentando situacións lingüísticas escolares diversas que reforcen, ademais, a idea de colectivos sociais tamén distintos e, en último termo, de varias Galicia que viven de costas entre si.

Como síntese, pódese afirmar que, aínda que o sistema educativo foi o ámbito onde se centrou a maior atención lexislativa e tamén o maior esforzo na promoción do idioma, a escola non conseguiu ser a panca normalizadora que moitos pensaron que podía ser. Obviamente, isto non se debe só a eivas na actuación escolar en relación coa lingua, senón tamén a que nas derivas dos comportamentos sociais –tamén nos lingüísticos– inflúen outras moitas rutinas, tensións e escenarios, de maneira que a actuación exclusiva sobre un deles está necesariamente condenada ao fracaso. Pero a aceptación dos límites da escola para corrixir por si mesma dinámicas adversas de moito peso non quere dicir que o seu papel non sexa crucial na configuración dunha sociedade máis consciente e respectuosa co seu, e mesmo que poida liderar en certo modo sinerxías complementarias noutros ámbitos como a familia ou o lecer. Agora ben, para iso cómpre reforzar o compromiso colectivo coa lingua, revisar deficiencias evidentes nalgunhas actuacións e introducir novas liñas de intervención que sirvan non só para darlle novo pulo ao idioma no eido escolar, senón tamén para conectalo de maneira moito máis eficaz con outras dimensións da vida en sociedade.

3. O PXNLG E AS ÚLTIMAS INICIATIVAS DE DINAMIZACIÓN DA LINGUA

O Plan Xeral de Normalización da Lingua Galega (PXNLG), aprobado no Parlamento de Galicia en setembro de 2004, ofrece un diagnóstico detallado da situación do galego no ensino, no formato de puntos fortes e débiles, que profunda en moitos dos aspectos que citamos máis arriba, propoñendo, a partir de aí, unha serie de obxectivos e medidas asociadas a cada un deles. Trátase dun plan de carácter xeral –e este é o seu primeiro valor– que, no que respecta ao sector de «Educación, Familia e Mocidade» conxuga o posibilidade imprescindible para acadar un consenso político e social coa esixencia necesaria para que as liñas que se marcan sexan algo máis ca voluntarismo ineficaz ou novas doses de anestesia colectiva. Entendemos, por tanto, que ofrece posibilidades importantes para frear o proceso de desgaleguización na transmisión familiar da lingua e na incorporación dos cativos ao sistema educativo, así como para abrir espazos eficaces de dignificación e de uso do idioma nesas etapas cruciais da infancia e da mocidade; pero estas posibilidades teóricas poden verse de novo frustradas se non se converten con urxencia en medidas operativas.

Entre as liñas de intervención con maior virtualidade normalizadora que se formulan no PXNLG en relación coas etapas educativas que estamos a analizar destacaríamos as seguintes:

a) Reforzo da presenza do galego na educación infantil.

Os déficits de galeguización nesta etapa educativa veñen sendo sinalados de xeito reiterado por todos os estudos sociolingüísticos, e a súa transcendencia derivase de dous factores complementarios: por unha banda, o feito de tratarse do primeiro estadio na escolarización dos nenos, o que o converte nun período decisivo na conformación de imaxes sobre as linguas e, en concreto, sobre a relación que se establece entre elas e a institución escolar; e, por outra, porque constitúe un cambio de escenario na socialización dos cativos e unha apertura a novos universos relacionais que poden servir para reforzar unha lingua socialmente minorizada como é o galego, ou máis ben para silenciala e, conseguintemente, negarlle a súa categoría de idioma pleno.

O *continuum* vivencial que se establece entre a familia e a escola pode, por tanto, ter un efecto retroalimentador potencialmente positivo, pero tamén inducir comportamentos e actitudes totalmente negativos para o idioma. Ou o que é o mesmo: unha educación infantil en galego será posiblemente o principal argumento para que as familias galegófonas transmitan primariamente esta lingua aos cativos e para que as castelanófonas mostren unha maior receptividade ante esta; pero a ausencia do galego desa etapa educativa pode servir de estímulo para a desgaleguización das familias e para a renuncia acelerada á transmisión do idioma.

b) Incrementar a aprendizaxe da lectura e da escritura en lingua galega.

Trátase dunha aprendizaxe na que as investigacións sociolingüísticas mostran tamén de forma sistemática que o galego ten unha presenza minoritaria, moi inferior mesmo ao que representa este idioma no uso habitual deses escolares. Pero, ademais, a incorporación á letra impresa por parte dos nenos non se pode considerar unha aprendizaxe máis, porque aprender a ler nunha determinada lingua significa convertela no soporte prioritario das futuras aprendizaxes, marca-la como o instrumento básico de coñecemento no ámbito académico e atribuír-lle un protagonismo case absoluto nos primeiros estadios educativos; sen esquecer o importante impacto social que suscita nas familias o momento no que os nenos empezan a comportarse como seres alfabetizados.

É, por tanto, urxente intervir neste aspecto da vida escolar, porque a realización desta aprendizaxe en lingua galega ten un evidente valor en si mesmo, pero ademais exercerá un efecto multiplicador de carácter cuantitativo e cualitativo para o idioma.

c) Afianzar o galego nos contextos escolares galegófons e abrir espazos significativos para este idioma nos máis castelanófonos.

A dinamización da lingua galega no eido educativo, especialmente nos niveis iniciais, pasa por unha actuación simultánea en todos os contextos sociolingüísticos que, aínda renunciando a maximalismos, sexa radical e inflexible no principio de que este idioma é patrimonio de todos os galegos e que non é aceptable –nin desde o punto de vista lingüístico nin desde o social– que se vaian configurando dentro de Galicia territorios ou comunidades lingüística-mente diverxentes.

Para iso, os camiños poden ser diversos, o mesmo que tamén poden ser variados os ritmos e o protagonismo curricular dos idiomas; pero parece claro que unha política lingüística comprometida coa lingua minorizada pasa por convertela en instrumento inicial das interaccións escolares naqueles casos en que xa é código habitual dos nenos no ámbito familiar (para dignificala e reforzala como idioma plenamente capaz) e introducila de xeito temperán naqueles en que a súa presenza familiar e social sexa máis precaria. É dicir, que cómpre afirmar o uso do galego desde o inicio da escolarización en todos os contextos por razóns sociolingüísticas ligadas á súa situación social recesiva, aínda que haxa que aceptar que a súa incorporación nos centros máis castelanófonos se realice de xeito gradual e sexa obxecto de programas singulares.

d) Establecer sinerxías entre a escola, as familias e outras institucións relacionadas coa infancia e a mocidade.

Dado que a escola non é unha illa e que os individuos que funcionan como escolares durante unhas horas se insiren no resto da xornada noutros contextos

de socialización, é necesario establecer actuacións en rede que permitan que as iniciativas de dinamización lingüística que se realicen desde cada un deles se reforcen e sexan máis rendibles.

Esta é unha idea que no PXNLG se viu potenciada por agruparse nun mesmo sector o ensino, a familia e a mocidade, o que favoreceu unha reflexión máis global e a elaboración de propostas integradoras; pero non se pode ignorar que resulta difícil de materializar en programas concretos de intervención, fundamentalmente pola existencia de rutinas pouco proclives á colaboración e mesmo por unha instintiva defensa de espazos considerados como propios. Non obstante, malia as dificultades indiscutibles, entendemos que ese é o camiño que cómpre explorar e que desde esta perspectiva integral ou globalizadora se poden acadar resultados máis eficaces en relación coa competencia e, sobre todo, cos usos e coas actitudes lingüísticas.

e) Reforzar as estruturas administrativas e escolares encargadas da normalización da lingua.

Entre as moitas limitacións da política lingüística realizada ata agora están non só a indefinición de modelos e o escaso compromiso público a prol do idioma, senón tamén a febleza do organigrama administrativo que se veu responsabilizando desta cuestión.

Fixándonos só no eido educativo e, máis en concreto, nos axentes que traballan na base do sistema, no PXNLG demandábase un maior protagonismo, recoñecemento e formación para os Equipos de Normalización Lingüística dos centros, e a creación dunha rede de coordinadores a distintos niveis que se encargase de asesoralos, darlles o soporte técnico requirido, facilitarlles medios, divulgar experiencias etc. Trátase, en suma, de superar voluntarismos case sempre pouco recoñecidos e, en xeral, pouco frutíferos, para pasar a asumir a dinamización da lingua como unha tarefa que esixe compromisos claros e recursos humanos e materiais suficientes, así como unha formación específica, unhas funcións ben definidas e unhas contraprestacións satisfactorias para todos os que entregan o seu tempo e esforzo a este labor.

Diciamos máis arriba que estes son algúns dos aspectos que se consideran no PXNLG que consideramos que poden dar froitos importantes na normalización do idioma; pero tamén indicabamos que ningún deles servirá de nada se non se converte en medidas operativas que se poñan en práctica con urxencia, compromiso e decisión. Algunhas empezan a tomar forma en diversas iniciativas do goberno galego, como é o caso das ‘Galescolas’ ou dos ‘Centros de potenciación do ensino en lingua galega’; pero non é o momento de comentalas, só de desexar que atinen. Tempo haberá para analizar e valorar os seus resultados.